

Silmapaistev progressiivne pedagoog

Johannes KÄIS.

Ferdinand Eisen.

Eesti pedagoogide ja koolimeeste hulgas ei ~~keis~~ ole teist, kes oleks jätnud nii ulatusliku ja kaaluka pärandi kui Põlva mailt pärinenud Johannes Käis.

Joh. Käis sündis 26. detsembril 1885. aastal Põlva lähedal Rosma koolimajas koolmeistri pojana. Terasest ja andeka õpilasena oli ta silma paistnud küla- ja kihelkonnakoolis, kuid hiljem tuli tal rasket ja visa võitlust pidada oma hariduse eest, küll majandusliku kitsikusega, küll tsaariaegse koolikorralduse umbtänavates. Pedagoogitöö kõrval õppides sooritas ta järgemööda ~~kooli~~^{kreis} kutseeksami (1903), õpetajate instituudi kursuse eksamid (1904) ja lõpuks lõpetas Petrogradi Ülikooli I järgu diplomiga (1918). J. Käis on olnud õpetajaks Lätis (Lemsalus, Volmaris, Riias), Nõukogude Venemaal (Vologdas, Pihkvas) ja alates 1920. aasta oktoobrist Eestis, algul Haridusministeeriumis riigikoolinõunikuna, siis Võru Õpetajate Seminaris direktorina 1921. aastast kuni Võru Seminari sulgemiseni 1930.a.

J. Käisi kujunemine silmapaistvaks pedagoogiks toimus järk-järgult praktilises koolitöös ja sellega rööbiti toimivas pidevas õppimises ning lakkamatutes otsingutes. Juba Riia Aleksandri Gümnaasiumis loodusloos õpetajana töötades paistis ta silma rea uudsete töövõtete, nagu loodusloos aineklassi (kabineti) sisustamine, õpilastega õppekäikude korraldamine loodusesse, filmide kasutamine õppetöös ja

õppevahendite valmistamine õpilaste abiga.

Töötades peale Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni Vologdas Õpetajate Instituudis ja Pihkvas Rahvahariduse Instituudis tutvus J. Käis tolleaegsete nimekate nõukogude pedagoogide töödega, nagu S. Šatski, P. Blonski, kes kahtlemata avaldasid mõju tema pedagoogiliste vaadete kujunemisele. Nii Vologdas kui Pihkvas tegeles J. Käis aktiivselt õpetajate täienduskursuste korraldamisega. Seda heitsid kodanliku Eesti reaktsioonilised koolitegelased talle hiljem korduvalt ette.

Tulnud 1920. aastal tagasi kodumaale, töötas J. Käis lühikest aega Haridusministeeriumis, kuid pidi sealt reaktsiooniliste koolitegelaste nagu H. Baueri ja N. Kanni survele varsti lahkuma ning siirdus 1921.a. Võru vastavatu seminari direktoriks. J. Käisi elutöö tähtsaks etapiks sai töö Võru Õpetajate Seminaris.

Juba oma pikemas programmilises kõnes seminari avaaktusel seadis J. Käis üles uusi sihte: ta rõhutas kasvatustöö ajakohastamise ja elu nõuetega vastavusse viimise vajadust, laste igakülgset arendamist, nende kasvatamist kultuuriväärtuste pärijateks, vajadust õpetada lapsi tõsiasju ise otsima ja leidma; pedagoogika pidi olema töökoolile suunduv uue-
duspedagoogika. Kahtlemata olid siin teatud eeskujud kodanlikud koolireformijad Läänes kui ka vastavad katsetused noorel Nõukogude Venemaal. J. Käis nõudis kogu seminari õpetajate kollektiivilt ise õppimist ja katsetamist. Võru Õpetajate Seminar kujunes kooliuuendusliikumise keskuseks kodanlikus Eestis. Siin kujunes otsiv ja töökas õpetajate kollektiiv, kes andis nimetamisväärt panuse tolleaegsesse õppe- ja metoodilisse kirjandusse.

J. Käisi autoriteet kasvas kiiresti õpetajaskonnas. Seoses 6-klassilise algkooli kehtestamisega tehti talle ülesandeks koostada algkooli õppekavad, mis valmisidki Võru seminaris J. Käisi juhtimisel. Need peegeldasid tema poolt propageeritud uusi seisukohti ja võeti õpetajaskonnas üldiselt tunnustusega vastu.

Võru seminaris töötamise perioodil algab ka J. Käisi viljakas pedagoogiline kirjanduslik tegevus. Siin ilmusid tema "Liikuv lugemik" I, II, III, "Loodusõpetus algkoolis", hakkasid ilmuma tema eestvõttel ja kaasautorlusel aastaraamatud "Teel töökoolile".

Seminaridesse, mis olid kodanlikus Eestis ainukesed tasuta keskharidust andvad õppeasutused ja kus maksti pealegi veel väikest stipendiumi, kogunes palju õpilasi elanikkonna kehvematest kihtidest. Valitsevad kodanlikud ringkonnad kartsid seminare, kööritasid kogu aeg nende poole vaadata. J. Käis oli aga veendunud seminaride kaitsja; pealegi oli ta oma uuenduspüüdlustega ja tolleaegse hariduspoliitika kritiseerijana võimulolevatele haridusjuhtidele vastumeelne. 1930.a. juunis tegigi vabariigi ^{haridusministeeriumi} valitsus J. Hünersoni ettepanekul otsuse sulgeda Võru Õpetajate Seminar. Tema õpilased läksid laiali Haapsalu, Rakvere ja Tartu seminari.

J. Käis oli pärast Võru seminari sulgemist lühikest aega Paldiski gümnaasiumi direktoriks ja läks 1931.a. novembris pensionile. Nüüd algas uus viljaka tegevuse periood tema elus, küll Eesti Õpetajate Liidu teadusliku sekretärina, õpetajate suvekursuste organiseerijana ning lektorina, pedagoogiliste väljaannete organiseerijana, kaastöölisena Eesti Entsüklopeedia toimetuses jm. Jätkus võitlus kooliuuenduse eest ametliku tagurliku hariduspoliitika

vastu. Ta asutas "Kooliuuendusrühma", kuhu koondus üle 400 progressiivse õpetaja; hakkas ilmuma ajakiri "Kooliuuenduslane". J. Käis esines sageli õpetajate kongressidel, õpetajate täienduskursustel, pedagoogilistel ja kooliuuendusnädalatel, kirjutas ja toimetas käsiraamatuid, avaldas hulga artikleid. Üldse on J. Käis kirjutanud üle loo õpiku ja käsiraamatu ning sadu artikleid.

Tagurlikud hariduselu juhid ja klerikaalsed ringkonnad ei võinud seda Käisile andestada. Ta sai avalikke rünnakute ja kurjustamise osaliseks, teda nimetati "punaseks professoriks". Tõele au andes ei teinud J. Käis ise ega tema kolleegid Võru seminaris neile tagant järele omistatud "punast kasvatustööd". J. Käis tunnistas end küll sotsialistiks, püüdis aga, nagu ta oma kirjas Haridusministeeriumile kirjutab, nii parem- kui pahempoolset poliitikat oma koolist eemale hoida. Kuid ^{Võru} seminaris ei olnud ka umbset hurraa-patriootlikku öhkkonda. Õpilased olid aga enamuses kehvadest peredest päritud. Sellest siis suure osa Võru seminari kasvandike kalduvus juba enne 1940.a. pöördelisi sündmusi pahempoolsetele vaadetele, paljud neist läksid aga revolutsioonis kõhklemata nõukogude võimuga kaasa.

J. Käisi enda pedagoogilised vaated kujunesid ühelt poolt mõjutuste tõttu, mis ta sai noore Nõukogude riigi kooli ümberkorraldamise algpäevadel, hiljem aga Lääne-Euroopa kodanlikult kooliuuendusliikumiselt (Lynch, Kerschensteiner, Lay, Dewis jt.), aga tema vaadete kujunemisel etendasid oma osa Eesti kooli tolleaegsed konkreetsed tingimused ning võitlus ametliku tagurliku koolipoliitika vastu. Alanud suhteliselt kitsaist, puht didaktilistest probleemidest, jõuab Käis laiemale ühiskondliku kõlapinnaga prob-

leemide juurde hariduspoliitikas. Arusaadavalt ei ole J. Käisi tolleaegne kriitika veel marksistlikest seisukohtadest, kuid omal ajal oli sellel siiski progressiivne iseloom.

Jälgides teraselt pedagoogilise mõtte arengut, eriti Lääne-Euroopas, hinnates tolleaegsete pedagoogiliste voolude äärmusi kriitiliselt ning pidevalt otsides ja katsetades paraktikas suutis J. Käis luua tervikliku ja teatud määral originaalse õppeviisi, mis andis tooni ja sisu 1920-ndate ja 1930-ndate aastate kooliuuendusliikumisele Eestis. Tema pedagoogiautoriteet kasvas 30-ndail aastail veelgi. Teda tuntigi laialdaselt Lätis ja Soomes, kus tal tuli korduvalt esineda; Soome keelde tõlgiti tema mitmed tööd.

Nõukogude võimu taastamisel Eestis 1940. aastal asus J. Käis kõhklemata töörahva võimu poole. Ta võttis energiliselt osa kooli ümberkujundamisest nõukogude kooliks. Selle eelsoodumuseks oli tema võitlus kodanliku korra tingimustes reaktsoonilise hariduspoliitika vastu, muidugi ka tema isiksuse ja pedagoogilistesse vaadetesse halvustav suhtumine kodanlike hariduselu juhtide poolt. J. Käis kutsuti Haridusministeeriumi (hiljem Hariduse Rahvakomissariaat) tööle, kus ta võttis aktiivselt osa algkoolide õppeplaanide, programmide ja õpikute koostamisest ja toimetas ajakirja "Nõukogude Kool". Selle kõrval esines Käis mitmes kohas loengutega nõukogude pedagoogikast, avaldas selle kohta artikleid ja juhatas õpetajate täienduskursusi. Temale endale oli see ühtlasi suur õpingute aeg, marksistlikku pedagoogikasse süvenemise aeg.

Saksa fašistliku okupatsiooni ajal J. Käis vangistati. Peale vanglast vabanemist elas ta Põlva lähedal sugulaste

juures politsei valve all.

Peale Eesti NSV vabastamist asus J. Käis kohe uue in-nuga tööle nõukogude koolielu taaskorraldamisel. Ta kutsu-ti uuesti tööle Hariduse Rahvakomissariaati, kus töötas väl-ja õppekavasid, kirjutas ja toimetas õpikuid ning kindlus-tas ühe aastaga nendega kogu üldhariduskooli, organiseeris Nõukogude pedagoogide tööde tõlkimist ja väljaandmist eesti keeles, toimetas ajakirja "Nõukogude Kool". Samal ajal jõu-dis ta ometi kontaktis olla kõige uuega pedagoogilises kir-janduses, esineda täienduskursustel, õpetajate päevadel, võtta sõna ajakirjanduses. J. Käis paistis silma tohutu töö-võimega.

1946.a. ilmus J. Käisi raamat "Valitud tööd", mis kut-sus esile ägeda kriitika. "Valitud tööde" kogumikku olid võetud peale J. Käisi nõukogude võimu ajal kirjutatud ar-tiklite ka valimik kodanliku vabariigi ajal ilmunud töödest, mida kõike raamatu eessõna kirjutaja A. Aret vääralt esi-tas kui nõukogude pedagoogikasse kuuluvaid töid, mitte aga kui minevikupärandit, mis vajab marksistlikku hinnangut. J. Käisi arvustajad, kes õigesti märkisid seda eessõna au-tori viga, moonutasid omakorda J. Käisi tööde tõelist ole-must, süüdistades J. Käisi pedoloogias, testide kasutami-ses, laboratoorse-brigaadilise meetodi propageerimises, õpetaja osa, õppetunni ja distsipliini alahindamises jms. Need etteheited, peale testide kasutamise, olid põhjenda-matud; teste aga kasutatakse tänapäevalgi üldiselt nõukogu-de koolis. Marksismile-leninismile on vööras mineviku kul-tuuripärandisse nihilistlik suhtumine, sealhulgas ka peda-googilisse pärandisse; seda tuleb kriitiliselt ümber hinna-ta oma aja ja tänapäeva seisukohalt. Muidugi oleks tulnud teha J. Käisi varasematest töödest hoolsam valik ja neid

hoolikalt redigeerida ning asjatundliku eessõnaga varustada.

J. Käis töötas Eesti NSV Haridusministeeriumis kuni pensionile minekuni aprillis 1950 ja suri 29. juunil 1950 Põlva lähedal vennapoja kodus.

J. Käisi töid on meie vabariigi pedagoogika teadlased ja kooliajaloolased üsna mitmekülgselt uurinud; on enam-vähem selgus tema pedagoogilise pärandi kohta. Kõik selles ei ole muidugi arvestatav tänapäeva nõukogude pedagoogikas ja koolipraktikas. Püüaksime anda ülevaadet, mis tema pedagoogilisest pärandist on vastu pidanud ajavoolule ning ühel või teisel määral arvestatav tänapäeval.

J. Käisi süsteemi keskseks probleemiks on õpilaste individuaalse ja iseseisva töö propageerimine. Ta ei sea siin sootukski eesmärgiks ühiskonnale võõra individualisti kasvatamist. Käis rõhutab isiksuse kui ühiskonna liikme arendamist. Ta rõhutab õpilaste aktiviseerimise tähtsust õpetöös, mis saavutatakse õpilaste iseseisvale tööle suurema osakaalu andmisega, kusjuures õpetaja osatähtsus ei vähene, küll aga muutub põhjalikult tema osa tunnis. Sealjuures peab Käis tähtsaks õpetada lapsi mitte niivõrd hulka tösi-asju (fakte) teadma, kui neid ise otsima. Kuid siiski on ta mingisuguse ühe töövõtte ainukasutamise vastu. Kõik see kõlab praegugi üsna aktuaalselt. Tema õppetöö individualiseerimise mitmesugused vormid vääriwad nüüdki tähelepanu.

Individualiseerimise ja õpilaste iseseisva töö küsimusi on tänapäeval uurinud paljud pedagoogika teadlased, nende hulgas I. Unt, O. Nilson, H. Tiits jt.

J. Käisil on öeldud oma sõna ka rühmatöö ja rühmõppe vormi kasutamises, kõrvuti frontaalse tööga klassis. Eriti kasutati seda Võru seminaris täiendava õppematerjali läbitöötamisel.

Seda töövormi on meie päevail uurinud ja eksperimenteerinud eriti akadeemik H. Liimets ja see õppetöö organiseerimise vorm leiab üha laiemalt kasutamist meie tänapäevases koolis.

Õpilaste iseseisva töö organiseerimiseks oli J. Käisi õppeviisis tähtis koht töövihikutel ja tööjuhenditel. Ta ise oli mitmesuguste töövihikute ja tööjuhendite autor, nagu loodusõpetuse, emakeele, matemaatika, koduloo jt. aladel. Töövihikute ja tööjuhendite autoriteks olid mitmed tema kaastöölised ja endised õpilased. Praegu on töövihikud muutunud vabariigi koolides üldiseks ja õppekirjanduse lahutamata osaks. Nende kasutamise pedagoogilis-metoodilisi aluseid on uurinud pedagoogika teadurid O. Nilson, S. Alumäe, V. Maansoo, V. Ratassepp, S. Oispuu ja hulga teisi.

Eriline on J. Käisi panus loodusõpetuse metoodikasse. Ta seadis elava looduse vaatluse loodusõpetuse keskpunkti, juhtis elava vaatluse kaudu õpilasi jõudma üldistusteni, seaduspärasuste mõistmiseni. Käis kasutas laialdaselt õppekäike loodusesse vaatluste ja mõõtmiste tegemiseks, soovitas katsete korraldamist iga õpilase poolt. Tema poolt koostatud looduse vaatlusvihikud olid eesti koolifenoloogia teerajajateks. Viimistlemata käsikirjana jäi temast järele ulatuslik töö "Loodusõpetuse metoodika".

J. Käisil on huvipakkuvaid mõtteid looduskaitse kohta. Neis mõtteavaldustes on ta kaugelt oma ajast ees, olles looduskaitse põhimõtete üks varajasi formuleerijaid. Loodus-^{Eesti}teadlane ja looduskaitse tegelane J. Eilart on sellest seisukohast J. Käisi vaateid lähemalt uurinud. Käis rõhutas õigesti looduses kehtivate seoste arvestamist, loodusühiskondade (s.o. taimekoosluste) uurimist, oli looduse tegeliku tundmaõppimise ja ökoloogilise lähtekoha (kui kasutada nüüdisaja terminit) propageerija,

ta kritiseeris antropomorfistlikku lähenemist elusloodusele, tema juhendites loodusõpetuse kohta rõhutati vajadust õpetada lapsi mõistma looduse ilu, seda armastama ja kaitsma. Ise oli ta agar looduseuurija (uurimused Võru järvedest, Haanja maastikust). J. Käis loob seose ka looduskaitse ja kodu-uurimise vahel. Ta lööb agaralt kaasa kultuurimälestistekaitse ja jäädvustamise alal, oli Fr. Kreutzwaldi Mälestuse Jäädvustamise Seltsi esimees, ohutas kohamuistendite kogumist oma õpilaste poolt.

Võru seminaris hakati aineklassesse (kabinette) looma juba alates 1923. aastast. Muidugi oli selleks eeskujusid varasematest aegadest füüsikaklasside näol. Iga õppeaine jaoks sisustati eri klass, kuhu koondati vajalikud õppevahendid ja vajalik käsiraamatukogu.

Tähelepanuväärne on J. Käisi poolt algatatud ja juhendatud õpilaste omavalitsuse korraldus Võru Seminaris. Kõik seminari kasvandikud moodustasid õpilaspere üldkoogu, mille juhtivaks organiks oli õpilasesindus eesotsas õpilasvanemaga. See ühendas üheltpoolt omavalitsuslikke klasside kollektiive, teiselt poolt harrastus-(isetegevus)-ringe. Õpilasperel oli oma põhikiri ja kodukord. Ta lahendas õpilaselu sisemisi küsimusi iseseisvalt, ainult tähtsamad otsused kuulusid direktori poolt või õppenõukogus kinnitamisele.

J. Käis tõmbas hulgaliselt õpetajaid, nii oma kaastöölisi kui eriti oma endisi õpilasi, kaasa pedagoogilisele uurimistööle ja katsetamisele. Eriti löid selles kaasa J. Käisi organiseeritud "Kooliuuendusrühma" kuuluvad õpetajad. Selle tulemusena ilmus palju tema õpilaste töid ajakirjas "Kasvatus", "Kooliuuenduslane" jm.

Oma südameasjaks pidas ta õpetajate täienduskursuste ja õpetajate päevade korraldamist. See oli Eesti Õpetajate

Liidu teadusliku sekretärina tema peamisi tegevusalasid. Tema idee kohaselt hakati korraldama kolmeaastaseid täienduskursusi, kusjuures kursuste vaheperioodidel õpetajad jätkasid iseseisvalt uurimistööd. Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi ja Ühiskondliku Pedagoogika Uurimise Instituudi tänapäevaste tööörganiseerimise vormide puhul on alust seda tööka minevikust meenutada.

Nii on J. Käisist lähtunud traditsioonid ulatunud ühel või teisel määral nüüdsete uurijate ja õppekirjanduse autorite kaudu ka meie tänapäeva koolielu probleemidesse.

J. Käisi pedagoogilised vaated on läbi teinud oma arengu; see ulatub vana reaktsioonilise koolipoliitika kritiseerimiselt ja väikekodanlikest kooliuuenduspüüetelt marksistliku pedagoogikani.

Muidugi ei püstita keegi praegu loosungit tagasipöördumiseks Käisi juurde, ehkki "jalgratast on vahepeal mõneti ka uuesti leiutatud" (I. Unt). Pedagoogiline teaduslik ja praktilis-metoodiline mõte areneb Nõukogude Eestis hoogsalt edasi, uurides ja kasutades ka mineviku progressiivset pärandust.

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA KODU-UURIMISE KOMISJON

Комиссия по исследованию родного края Академии наук Эстонской ССР

Tallinn, Estonia puistee 7
Tel. 404-75

* * *

Таллин, Бульвар Эстония 7
Тел. 404-75

№ 15-III/3

2 juunil 1967 a./г.

Lugupeetud sm.

F. Eisen

Seoses kodu-uurijate vabariikliku seminar-kokkutulekuga Põlva rajoonis 1978. a. suvel on TA Kodu-uurimise Komisjonil võimalik välja anda (n.-ö. ühiskondlikus korras) lühiartiklite kogumik Põlva rajooni kohta. Oleksime Teile väga tänulikud, kui kirjutaksite mainitud kogumiku jaoks k.a. 1. oktoobriks artikli *Johannes Kõisi kohta. (3 märkum. la.)*

Vastutav toimetaja

Jaanits
L. Jaanits

Haridusministeeriumis	
SAADUD	
Kontrolli nr.	25. 07 1967 a.
Lauajuhendi nr.	

Seate Maamugak

*Tuvitades ja meile koostööle
tehnikas ja teaduses
koostöös
FE.*